

Дзяржаўная ўстанова культуры
“Іванаўская цэнтральная раённая бібліятэка
імя Ф. І. Панфёрава”

Мова прадзедаў, мова дзядоў

Дыялектычны слоўнік
лабарскай гаворкі

На самым поўдні Беларусі, амаль на памежжы Беларускага Палесся і Украінскай Валыні, ужо больш за 500 гадоў стаіць гарадок Янаў. Праўда, сёння ён мае афіцыйную назву Іванава, якая з'яўляецца простым перакладам на рускую мову старажытнага наймення.

Гісторыя Іванава бярэ свой пачатак з XV стагоддзя. Да 1939 г. горад называўся Янаў. Але ў свядомасці жыхароў горада і навакольных вёсак трывала захоўваецца старое імя — Янаў (Янова). Зрэшты, чыгуначная станцыя горада ўсё ж называецца Янаў-Палескі.

У розныя часы гарадок і яго наваколлі былі часткай зямель Вялікага Княства Літоўскага, належалі польскім каралям, а затым князям Шуйскім, Ажэшкам, Дмукоўскім.

Гістарычны шлях любога населенага пункта, які налічвае некалькі стагоддзяў, не можа быць простым. Шмат выпрабаванняў выпала і на лёс Янава. Яго жыхары зведалі апусташальныя набегі татар, нямецкіх рыцараў. І спапяляючыя пажары, і разбуральныя канфлікты на сацыяльна-палітычнай і рэлігійнай глебе. Перыяды росквіту саступалі месца перыядам заняпаду, але жыццё тут ніколі не замірала.

Трэба адзначыць даволі ўдалае геаграфічнае размяшчэнне Янова. Лясы і балоты паміж рэкамі Пінай і Ясельдай ніколі не былі такімі непраходнымі, як на астатняй частцы Палесся. Пяшчанае ўзвышша, так званае Пінскае Загароддзе, давала магчымасць насельніцтву актыўна займацца земляробствам, жывёлагадоўляй, гандлем.

Ціхае жыццё мястэчка час ад часу парушалася ваеннымі дзеяннямі. У адзін з перыядаў абвастрэння канфесійных супярэчнасцей у Янаве быў забіты езуіт Андрэй Баболя. Здарылася гэта ў выніку антыкаталіцкага выступлення праваслаўнага насельніцтва 19 мая 1657 г. Амаль праз два стагоддзі Андрэй Баболя быў далучаны да ліку святых каталіцкай царквы. У памяць пра яго ў Янаве быў пастаўлены помнік перад касцёлам.

Янаў. Сярэдзіна XIX ст. З малюнка Н.Орды

Але дзеля справядлівасці адзначым, што на працягу некалькіх стагоддзяў у Янаве паспяхова суіснавалі праваслаўныя, каталікі, яўрэі. Гарадок меў і праваслаўную царкву, і каталіцкі касцёл і яўрэйскую сінагогу.

Асаблівасць сацыяльна-эканамічнага і культурнага жыцця Янава ў XVIII — пач. XX ст. была звязаная з распаўсюджаннем сярод мясцовых жыхароў рэдкага занятку, у пэўным сэнсе — промыслу. Ён заключаўся ў збіранні ахвяраванняў на царкву. Янаўцы, якія гэтым займаліся, называліся лабарамі. Амаль усе мужчыны-хрысціяне мястэчка былі ўцягнуты ў гэты промысел. Паступова ў свядомасці сялян акругі словы янавец і лабар сталі сінонімамі.

У XIX ст. збор ахвяраванняў на рамонт і будаўніцтва храмаў быў звычайнай з'явай. Яшчэ на пачатку XX ст. на сельскіх кірмашах, на пастаяльных дварах і ў іншых шматлюдных месцах можна было сустрэць сялян, мяшчан, манахаў, адстаўных салдат, якія гэтым займаліся. У рознай мясцовасці іх называлі па-рознаму: прашакамі, лабарамі, кубракамі.

Адносна паходжання слова «лабар» існуюць розныя пункты погляду. Сярод жыхароў Іванава сёння найбольш распаўсюджана ўяўленне аб утварэнні яго ад імя памешчыцы Лабарыні. Існавала, ці не, легендарная Лабарыня — невядома. Аднак больш верагодным здаецца меркаванне, што назва «лабар» паходзіць ад лацінскага labor — праца. Зборшчыкаў ахвяраванняў на карысць

царквы ксянзы маглі называць працаўнікамі, вымаўляючы гэта палацінску.

Трэба падкрэсліць, што янаўскія лабары па этнічнай прыналежнасці, несумненна, былі аўтахтонным палеска-беларускім насельніцтвам. Хаця ў самім горадзе захаваліся звесткі, што некалі даўно гаспадар Янава перасяліў сюды некалькі чалавек што з-пад Луцка, ці то з Малдавіі, якія, уласна кажучы, і былі першымі лабарамі. Нават калі гэта і мела месца, за сотні гадоў перасяленцы сталі сапраўднымі палешукамі. Роднай мовай янаўскіх лабараў была мова насельніцтва брэсцка-пінскага рэгіёну. На ёй гаварылі ў сям'і, мелі зносіны з жыхарамі Янава і навакольных вёсак. Але лабары ведалі і асаблівую мову, так званую «ліберску гаврідню». Гэтай штучнай гаворкай яны карысталіся, каб пазбавіцца чужых вушэй. Найчасцей — у дарозе, пры неабходнасці дамовіцца аб нечым паміж сабою ў прысутнасці людзей.

Штучныя тайныя мовы — не такая ўжо рэдкая з'ява. Здаўна яны мелі пэўнае распаўсюджанне ў розных народаў. Прычына ўзнікнення гэтых моў заключаецца ў жаданні некаторых груповак грамадства захоўваць свае прафесійныя сакрэты. На тэрыторыі Беларусі, напрыклад, існавалі штучныя мовы крычаўскіх рамеснікаў, дрыбінскіх шапавалаў, жабракоў Слуцкага і Гомельскага павятаў Магілёўскай губерні, кубракоў Мсціслава і інш.

Мова янаўскіх лабараў блізкая да мовы жабракоў і кубракоў (нагадаем, што апошнія таксама займаліся зборам ахвяраванняў на царкву). Вядомы беларускі этнограф і фалькларыст Е. Раманаў у канцы XIX — пачатку XX ст. знаёміўся са штучнымі мовамі на Беларусі. З сабранымі матэрыяламі ён не аднойчы выступаў у друку. Найбольш значная праца Е. Раманава, прысвечаная ўмоўным гаворкам Беларусі змешчана ў 9-ым выпуску яго «Беларускага зборніка» (Вільня. 1912г.).

Што ўяўляла сабой гэтая мова? У асноўным — збор слоў з самых розных моў і дыялектаў. Многія словы былі запазычаны з грэцкай, лацінскай, нямецкай і іншых замежных моў, другія з'яўляліся вузкалакальнымі і сустракаліся толькі ў якой-небудзь

адной мясцовасці. Былі і проста скажоныя словы і новаўтварэнні. Усё сказанае можна аднесці і да мовы лабараў. У падобнасці штучных гаворак лабараў і жабракоў яшчэ зусім нядаўна, можна было ўпэўніцца асабіста. Старыя лабары і такога ж узросту жабракі, якія заходзілі ў Янаў, размаўлялі паміж сабою на адной і той жа мове, зусім незразумелай недасведчаным. Таму лабарскую гаворку яшчэ называлі мовай старцаў.

Некалі лабарская мова была даволі развітой. На ёй размаўлялі на самыя розныя тэмы. Усе мужчыны-лабары яе добра ведалі, жанчыны - менш, бо яны не займаліся зборам сродкаў і не мелі патрэбы ў тайнай мове. Затое ўсе хлопчыкі з 7 — 8 гадоў абавязкова яе вучылі.

Лабары жылі замкнута, у сваім асяродку. «Мэць», - так яны называлі вясковых жыхароў, - не павінна была ведаць іх тайную мову, іх гісторыю. Вядома, у апошнія стагоддзі адносіны змяніліся. Пасля ўтварэння БССР і ССРС лабары, якія апынуліся ў складзе Польшчы, страцілі магчымасць ездзіць на ўсход па ахвяраванні. Кола іх вандровак значна звужалася. А пасля 1939 г. лабарства як інстытут увогуле знікла. У Савецкай Беларусі адбывалася масавае закрыццё храмаў, і будаваць новыя ўмоў зусім не было. Прафесійныя зборшчыкі сродкаў на царкву засталіся без занятку.

Сёння яшчэ можна сустрэць у Іванаве людзей, якія памятаюць, як іх бацькі збіралі ахвяраванні. Нам давалося гутарыць з імі, а таксама з апошнімі сапраўднымі лабарамі, якія займаліся промыслам сваіх продкаў у 20-30-я гг.

Час няўмольны: адыходзяць людзі, знікаюць апошнія сведкі мінуўшчыны.

Дваццатае стагоддзе прынесла ў жыццё Янава шмат новага. Кар-дынальныя змены сацыяльна-палітычнага і эканамічнага характару прывялі да знікнення лабарскага промыслу. Былая абасобленасць янаўцаў, якая абумоўлівалася спецыфікай іх прафесійнага занятку, згубіла сэнс. Штучная мова пачала выходзіць з ужытку і забывацца. Асаблівасці культуры і быту, псіхалогіі лабараў паступова нівеляваліся на карысць поўнага збліжэння з рысамі новых перасяленцаў з навакольных вёсак. У

наш час доля нашчадкаў лабараў сярод агульнага насельніцтва Іванава зусім мізэрная. І даўно ўжо ніхто не займаецца зборам ахвяраванняў на будаўніцтва храмаў, а значыць, і не з'яўляецца лабарам у літаральным сэнсе слова. Але яшчэ працягвае захоўвацца слова «лабар» у другім значэнні — як назва патомных жыхароў горада, продкі якіх здаўна жылі ў Янаве.

Янаўскія лабары — адна з цікавых старонак айчыннай гісторыі, старонак, напісаных часам і чалавечымі лёсамі. Гэта — загадкавая, малавядомая мінуўшчына, якая не павінна застацца па-за нашай увагай.

Некалькі год работнікі Іванаўскай цэнтральнай раённай бібліятэкі імя Ф.І. Панфёрава займаліся зборам слоў, якія на працягу доўгага часу ўжывалі мясцовыя жыхары-лабары.

Мы вельмі ўдзячны тым людзям, якія нам дапамаглі ў гэтай справе. Вялікае дзякуй Базюку Леаніду Сцяпанавічу, Мікітчук Таццяне Васільеўне, Куліч Таццяне Маркаўне, Беразоўскаму Рыгору Віктаравічу, Лагодзічу Федару Аляксандравічу.

Русско-лаборский словарь

Веглец — скитэнь
бедный — шундэр
бедняк — шандрак
бить — копсать
Бог — небесный показник, *охвэст*
бери — япэр
богатый — стодэнь. студэнь
болтаться — шлындать
больница — пандикала
больничный — пандикальный
большой — галемый
бросить — порутыть, пулять
брызгать — плыскать
брюки - настыги
бутылка — пляхта, пляха

Впристяжку — наерчиком
ветер — дохмурыть
владеть разговором лабора — клавить
вода — дэлька
водка — гарцима
военный — куланный
воз — котэнь
война — куланына
волосы — патлы
вонять — псотыть
вор — клим
воровская компания — яперная хевра
восемь — октыжэр
воскресенье — мируля, кенруля
вши — цызы
вшивый — цызатый
выгода — лахва
выкидывать — вжигарить
вязать — шворить

Улаза — липки
глазастый — липатый
глотать — хавать
глотка — хавала
говори — гаврэдь
говорить — гаврэдаты
голова — калган
гоноровый — фандыберистый
город — шусто
готовить — шухлевать
гремит — копсае
гром — копсач
гуси, утки, индюки — гоги

Давать — угурать
дать тумака — колошматыть
два — дивина, двиня
дверь — окапшитка
девушка — карывонька
девушка, женщина — цуба
девять — дивер
делай - клавь
деловой мужик — пецкель
деревенский мужик — харахоль, мэть
деревня — хоро
десять — дикон, дикона
дом — хаза
дом евреев — кудлайские показы
дорога — строка
достигать — достычить
думать — мараковать
дурак — чмурко

Врей — кудлай
еда — тройня
есть — епать
ехать — ёрчить

Жадный — шкныра
жадничать — шкнырыть
желание — волитьба
жизнь — выгуванка
жито — зитко
живи — рыгуй
жить — ргувать
жулик — гицель
Заberi — заяпар
забота — морока
зад — стыга
закуска — затройка
звонить — бомкать
зевать — позяхать
земля — тырыга
злотые — хруцы
зубы — москотни

Иваново — Шуяново
иди — пнай, ёрч(двойное значение)
идти — пнаты, ёрчить
извозчик — катанько
имеется — емать

Кабан — керх
капать — цыркать
караульный — стычень
карета — катанька
картофель — тырыжники
кашлять — керхать
кепка — камелавка
кидать — ругать

клевер — яншарка
клеверное поле — яншарная трига
клиент — маклак
книга — рапсанка, рэпсанка
колбаса — тридоса
компания — хевра
конец — хана
конечности — джеги
конь — волот
корзина — тягморка
корова — гэйматка, гематка
коса — махалка
костел — тэрэс
кош — тягмарка
красть — япэрыць,
климатъ кровать — кималка
кроить — чикорить
купил бутылку водки — опулыв пляхту
купить — опулыть
курить — бэнить
курица — шурпа
кусок (хлеба) - *майгус*
кушать — троить

Пампочка — вклюжына

лес — оксим
лесник — оксимный
ложка, кружка — шкатирка
лук, цыбуля — кабуля, морзуля
любимая девушка — корсонька
любить — колюбать
любовь — скулибание, колюба

Магазин — опула

мало — мыкро
малый — мыкрый
масло — выело
материнская любовь — маныцына колюба

мать — маньца
машина — волотяжка
медаль — гуратка
мелочь, самое малое — ныга
мельник — мендель
мешок — питер
мёд — омыляс
милиция — шулиция
много — посо, скирох
мой — маньков
молодой — трыпелый
молоко — гальмо
молоток — копсанка, копсалка
молчи — сапай
молчун — сапа
моргать — клипать
мел — крейда
мочиться — сцыкорить
мужик — кыл
мять — жмокать
мятый — жмоканный

Наблюдатель — липач

наелся — натроився
начальник — вульт
нет, не имеется — неметь
немец — климтур
неряха — копша
неряшничать — копшить
нести — тарабаныть
нехорошо — нэхухо
низкий — кныш
нога — ходня
нож — цезорик, клэцка
нос — нюхо
ныть — рэмзать

Обговоренный — оклавленный

обмануть — оковлачить
обманивать — мышулить
образованный — севручный
обувь — опукки
обхаживать — оболыть
овес — щуплий
овца — шепша
овчарник — шепшовый востычень
огород, сад — пососкорнос
одежда — отягмарка, одягмарка
одетый — одягмороны
один — еный, оный, ённый
окно — липко
он — бич, бисий
она — биячка, бисья
опасный мужик — бысыскыл
опозоренный — оклавленный
отец — баштый, баштэй
отечество — баштейство
отцовский — баштэйский

Пан — клева рыгус
папиросы — бэкасы
парикмахер — орбут
парикмахерская — орбута
партизан — оксим
печка — отопка
пилить — шнайдать
пилорама — тартак
Пинск — Лобуньск
писать — репсать, режать
письмо — репсэнына
пить — кирить
плакать — скимлыть
плести ерунду — чмурить
плестись — чикилать
плоский — плыскаты

плохой — нехухий
побег — скитня
подожди (не спеши что-то делать) - поруть
подслеповатый — кулиповатый
покупатель — опульник
поле — трига
полевая дорога — трижная строка
полотенце — вытрывалка
полотно — лоскоть
полюбить — посколюбить
польская школа — паньковска шуля
поляк — ланько
помалкивай — сапай
понимай — сиврай
понимать — петрить, тылебить
поп — корш
поповский дом — коршова хаза
попроси - позитай
поросенок — керхунчик
похороны — схалены
поцелуй — поскулюбай, похваляй
праздник — сяльнэ
пробка — закапска
проворный — хвацкий
продавец — пропульнык
продать — пропулыть
прыгать — гоцать
пшеница — яшпорка
пьяница — кирняк
пьянка — кирня
пьяный — кирной
пять — Пянджа

Радио — слухморка
разговаривать — гавендать
разговор — гавенда
рассказчик — кантый
рассказывать — кантыть
рвать, сечь — кромсать

резаный — кромсанный
речка — плавуха
рот — зибра
рубашка — наклюжа
рубли — русаны
рюмка — ставерка

ало — крысо
самолет — лытюга
сапоги — опуки
сарай — волостычень
сахар - омыляс
сбыть — сплавить
свадьба — оника, оныка
свинья — керхуня
село — хоро
семь — семтыня, семытня
сено — выхро
сечкарня — кромсалка
сила — гальма
синагога — кудлайская плиса
скалить зубы — скирить
смех, потеха — слухморить
смех — скирня
смешить — хохмить
смотреть — липать
снег — накап
собака — скил
собачий — скильный
собутыльник — кирюха
солома — мыслуга, мыслюга
соображать — сиврать
сопляк — шморголец
спать — кимарить
старик — ёрык
старуха — ёрка
старый — ёрый
стол — стыкить
стоять — стычить

стул — сыскор
сумка — шахта

Шанцы — скокоры
тарелка — наклюжа
теленок — гемытенок
тереть — шмулять
тетрадь, книга — рэпсанка
торговый ряд — опульная хаза
три — скира, триня
туалет — хизьняк, хизняк
ты — бияк
тысяча — тысымоныца

Убегать — скитать
Украсть - климать
умер — ухаляв, ухалив
умирать — схолеть, халять

Флегматический — цаповатый
фрукты — тройки

Хата — похаз
Хитрый - климтур
хлеб — кумса
хозяин — похазник
хозяйка - похазныца
хозяйство — похаза
хороший — клёвый, суразный
хорошо — клево
хочет — вольт
худой — склют

Целовать — похвалять
ценные бумаги — локши

церковная запись — клюсная репсанка
церковный староста — клюсный похазник
церковь — клюса

Ласы — липки
челюсти — вылицы
чернильница — макулька
четыре — цисара, цисора
чистить карманы — ялошить

Шапка — камэся, камеся
шесть — шандра
школа — шуля
школьный — шульный
штаны — настыги
шутник — хохмач

Утот—бысий

Я (человек) — манько
яичница — китошница
яйца — китошники
яйцо - кито
ярмарка — опуля

Распространенные лабурские фамилии и прозвища

Лабурские фамилии

1. Бабич
2. Базюк
3. Бегоза
4. Березовские
5. Бородько
6. Гордашук
7. Горупа
8. Добродей
9. Дорогокупец
10. Криштапович
11. Кудлович
12. Кулина
13. Кулич
14. Лагодич
15. Масальские
16. Микитчук
17. Мороз
18. Ревчук
19. Сегень
20. Хала
21. Тупица
22. Туцкие

Фамилии, появившиеся позже

1. Гадомские
2. Жур
3. Зыбенек
4. Петровские

Лабурские прозвища

Анонии	Кошки	Санаторы
Б адэлы	Коцюбы	Сасайки
Безносый (Безноска)	Кудлики	Сиры
Белки (Жучки)	Куртатыи	Сныгиры
Броныки	Л ахмаи	Спиридоны
Булии	Левки	Стрыхи
Бэзы	Лепушки	Ступы
Бэнэдыси	Лэси	Столяровы
В айтэры (Таранды)	Люльки	Сулимы
Вовки	Ляши	Сымонки
Вырымии	М акаровы	Т алимоны
Г айшыны	Маласаи	Тараньки
Гарагулцы	Малафии	Х алюки
Гембары	Малявы	Хламыды
Генюши	Маркеши	Хомки
Голомы	Марчуки	Хуторы
Голубы	Мартыны	Ц ары (Царики)
Грицы	Марэги	Цюцьки (Кудловичи)
Грои	Махтодыи	Цыганы
Грыцуки (Грышуки)	Медки	Ч абаны
Гуюны	Мельники	Чварцы
Гуки	Мережи	Чигры
Д емиды	Михалечки	Ш алабаны
Демьянчанки	Михали	Шахмонки
Джаламы	Мырки	Шкляныи
Джираны	Мэйты	Шовковы
Дзюманы	Мэтки	Шостаки
Дятлы	Н ыхваси (Оныхваси)	Шпаки
Зайцы	О меляны	Шпыруки
Зозули	П ылыны	Шудры
Е вдокимы	Пэши	Шута
Ёси	Р омаси	Щ упаки
К одыши	Рушай (Рушаевы)	Я нки
Козаризы	С аверайки	Ярмоны

Прозвища на основе фамилий

1. Базюки
2. Бегозы
3. Бэнды
4. Березовские
5. Гадомские
6. Горупешка, Горупы
7. Журы
8. Масальские
9. Сегени
10. Хмелевские
10. Ячменьки

Прозвища на основе имен и отчеств

1. Барбары
2. Кузьмины
3. Левковы
4. Маюсточки
5. Мэйты
6. Самсоны
7. Сыдоры

Прозвища, появившиеся позже

1. Брагинцы
2. Джульбики

